DİN EĞİTİMİNDE ÖRNEK ŞAHSİYETLER

Editörler
Doç. Dr. Şeref GÖKÜŞ
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI
Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK



Kitap Dünyası

Din Eğitiminde Örnek Şahsiyetler

Editörler
Şeref GÖKÜŞ - Ahmet Ali ÇANAKCI - Mustafa BAŞKONAK

Yazarlar:
Yunus Emre SAYAN, Hüseyin Kasım KOCA, Rabia YILDIRIM, Zahide YILMAZ,
Hatice ÖLMEZ FIÇICI-Mustafa Fatih AY, Kasım KOCAMAN-Rabia AY,
Hamza AKTAŞ-Kasım KOCAMAN, Ali BİRİNCİ-Serkan DEMİR,
Emre KESKİN-Saadettin ÖZDEMİR

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa ÇALIŞKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Yayın No: 997

Bu eserde yer alan metinlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.
Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Editörlerin izni olmadan eserin herhangi bir bölümünün yeniden basılması ve dağıtılması yasaktır.
Dijital ortamlarda paylaşılabilir. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN 978-625-8697-45-2

Kapak Tasarım: **designed.by.meryem@gmail.com**
Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet Ateş**
meh_ates@hotmail.com

E-KİTAP

Aralık 2025 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER VE DİN EĞİTİMİ

Hatice ÖLMEZ FIÇICI*
Mustafa Fatih AY**

Giriş

Cumhuriyet dönemi eğitim tarihinin incelenmesinde, kurumların teşkilatlanması ve kanunların çıkarılması kadar, bu sürecin fikrî zemininin oluşumuna katkıda bulunan şahsiyetlerin de dikkate alınması oldukça önemlidir. Çok sayıda önemli ismin öne çıktığı bu dönemde Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885–1966), II. Meşrutiyet yıllarından itibaren siyasî ve fikrî sahada kazandığı etkililiği Cumhuriyet'in kuruluşuna da taşımış, eğitim ve özellikle din eğitimi alanında dile getirdiği görüşlerle dönemin tartışmalarına yön veren bir isim haline gelmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk milletinin dini ve kültürel kimliğine yaptığı katkılarla tanınan, eğitim ve din alanında önemli izler bırakmış önemli bir şahsiyettir. Onun bu alandaki çalışmalarını ele almanın hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi din eğitimi anlayışını ve uygulamalarını anlamak açısından önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk Ocakları Reisliği, Milletvekilliği, Maârif Vekilliği ve Büyükelçilik gibi görevlerde bulunmuş, yalnızca siyasî kimliğiyle değil, aynı zamanda güçlü bir hatip ve fikir adamı olarak da öne çıkmıştır. Onun eğitim anlayışı, millî kimlik inşası ve ahlakî değerlerin korunması bağlamında din eğitiminin toplum hayatındaki vazgeçilmez rolünü vurgularken, aynı zamanda modernleşme ve laiklik ilkesiyle uyumlu bir denge arayışını da içermektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, özel olarak din eğitimi alanınında faaliyet gösteren bir isim olmamasına rağmen Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyet Dönemi'nin ilk

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. hatice_olmez@hotmail.com, Orcid: 0009-0005-4157-1074.
** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı. mustafafatihay@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0433-318X.

yıllarındaki fikirleri din eğitimi alanına yön verici nitelikte olmuştur. Bu çalışmada, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in hayatı ve eserlerinin yanı sıra din eğitimine ilişkin yaklaşım biçimleri, bu yaklaşımların dönemsel değişimleri ve toplumsal etkileri incelenmektedir. Ayrıca, din eğitiminin toplum içindeki yeri ile Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim felsefesinin değerlendirilmesi üzerinden, onun düşüncelerinin günümüz din eğitimi üzerindeki yansımaları da incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada Hamdullah Suphi Tanrıöver'in din eğitimi alanındaki konuşmalarından kesitler, eserleri ve uygulamaları detaylandırılarak, onun din eğitimi alanındaki konulara dair görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Din Eğitimine Katkıları

1.1. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Hayatı (1885-1966)

Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1885 yılında İstanbul'un Aksaray semtindeki Horhor mahallesinde, yirmi üç çocuğun sonuncusu olarak dünyaya gelmiştir.[1] Babası dönemin önemli devlet adamlarından olan Abdüllatif Suphi Paşa, dedesi Osmanlı Devleti'nin ilk Maârif Nazırı olarak görev yapan Abdurrahman Sâmi Paşa'dır. Dedesi aynı zamanda Türk Edebiyatında Keçecizade Fuat Paşa ağzından yazılmış manzumesiyle meşhurdur. Eğitim ve kültür alanında köklü bir aileye mensup olan Tanrıöver'in babası Abdüllatif Suphi Paşa da Maârif nazırlığı görevinde bulunmuştur. Abdullatif Suphi Paşa, Maârif Nazırlığının yanı sıra Maliye, Evkaf ve Nafiâ Nazırlıklarında da görev yapmış, 3 dil bilen bir tarihçi ve eski eserler koleksiyoncusudur.[2] Hamdullah Suphi Tanrıöver'in annesi Ülfet Havva Hanım ise Kafkas kökenli bir Çerkez ailesine mensuptur.[3] Ümmi bir Çerkez kadını olan Ülfet Hanım, Abdullatif Suphi Paşa'nın üçüncü eşidir ve 1938 yılında vefat etmiştir.[4] Hamdullah Suphi Bey'e "Tanrıöver" soyadı, "Hamdullah"ın Türkçe karşılığı olarak Mustafa Kemal tarafından verilmiştir.[5]

---

1 Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 13.

2 A. Mertol Tulum, "Tanrıöver ve Türk Milliyetçiliği", *Türk Kültürü* 45 (1966), 797.

3 Abdullah Uçman, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2010), 39/574.

4 Derya Kılıçkaya, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 'Annemin Derdi' Şiirinde Esaret ve Kadın Meselesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (2011), 428.

5 Ömer Özcan, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", *Türk Maarif Ansiklopedisi*, https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi/#yazar-1 (Erişim 04.12.2025)

İlk ve orta okulun devamında, lise öğrenimine Altunizade ve Numune-i Terakki idadilerine başlayan Tanrıöver, daha sonra 1904 yılında Sultan II. Abdulhamit'in isteğiyle Galatasaray Sultanisi'ni tamamlamıştır. 1905-1907 yıllarında Reji İdaresi'nde Tercüme Kalemi gibi görevlerde bulunduktan sonra 1908-1910'da Ayasofya Rüştiyesi'nde Kitabet, Medeniyet Bilgisi ve Fransızca dersleri; 1910-1913'te Dârülmuallimîn'de Fenn-i Terbiye ve Osmanlı Türkçesi dersleri; 1913'ten itibaren Darülfünûn'da (Edebiyat Fakültesi) Edebiyat-ı Türkiyye, Fenn-i Terbiye ve Türk-İslâm güzel sanatları tarihi dersleri vermiş, aynı zamanda Türk-İslam Güzel Sanatları kürsüsünü kurmuştur.[6]

Hamdullah Suphi Bey, II. Meşrutiyet yıllarında hatiplik yeteneğini ve edebî ifade gücünü geliştirerek dönemin önemli gazete ve dergilerinde eserlerini yayımlamaya başlamıştır. Bu süreçte kaleme aldığı şiirleri, Şurâ-yı Ümmet, Servet-i Fünûn, Resimli Kitap, Musavver Muhit ve Resimli Roman gibi dönemin önde gelen süreli yayınlarında neşredilmiştir.[7] Edebiyat çevresinde Fecr-i Âti topluluğu içerisinde yer alırken, aynı zamanda Davul adlı mizah gazetesinin başyazarlığını üstlenmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, 25 Mart 1912'de resmen kurulan Türk Ocakları'nın ülke çapında teşkilatlanma faaliyetlerinde aktif bir rol üstlenmiştir. Türk Ocakları'nı "Türkün gören gözü, duyan kulağı, uyanık vicdanı" olarak tanımlayan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dağ Yolu 1 kitabında yer alan "Aziz Ocaklı'ya" adlı yazısında,[8] Türk Ocağı üyelerine ulaşmaları gereken millî ülküyü göstermiş ve Ocak teşkilatının "çarpan kalbi" olarak anılmıştır. 1913 yılından itibaren Darülfünûn Edebiyat Fakültesi bünyesinde Türk Edebiyatı, Eğitim Bilimi ve Estetik (Hikmet-i Bedâyi) derslerini vermeye başlayan Hamdullah Suphi Tanrıöver, aynı yılın ağustos ayında, Trakya ve Edirne'nin Osmanlı hâkimiyetinde kalmasını savunmak ve Bulgar mezalimini Avrupa kamuoyuna duyurmak amacıyla oluşturulan heyetin üyeleri arasında yer almıştır.[9] II. Meşrutiyetin ardından kurulan Türk Ocağı'na 18 Mayıs 1913'te yapılan kongrede başkan olarak seçilmiştir.[10] Hamdullah Suphi Bey idaresindeki

---

6 Uçman, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi".

7 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 43.

8 Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu 1*, ed. Fethi Tevetoğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 1-4.

9 Şaduman Halıcı, "Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966)", *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ağustos 2025).

10 Özcan, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi/#yazar-1 (Erişim 04.12.2025)

Türk Ocakları, Milli Mücadele yılları haricinde faaliyette bulunduğu ilk devresinde (1912-1931) ilim, kültür ve sanat merkezi olarak anılmıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk Ocağı çatısı altında toplanan Türk Milliyetçilerine şartların el verdiği ölçüde imkanlar sağlamış, inkılapçı, halkçı, garpçı bir gençlik yetişmesinde ve özellikle milli duygunun uyandırılmasında çok fazla katkılarda bulunmuştur.[11] Bu yıllarda Ankara'da devlet yönetimine yetecek kadar bir aydın kadrosunun bulunmayışı sebebiyle bazı mebuslar kendi görevleri devam etmek koşuluyla bazı Bakanlıklardaki Umum Müdürlük ve Müsteşarlık gibi görevleri üstlenmişlerdir. Bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen kanunla 7 Haziran 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü kurulmuş ve Antalya mebusluğu görevi üzerinde kalmak koşuluyla Hamdullah Suphi Bey, müdür olarak göreve getirilmiştir. Bu görev, 19 Ağustos 1920 tarihinde sona ermiştir.[12]

23 Nisan 1923 tarihinde açılan Birinci Büyük Millet Meclisine Antalya Milletvekili olarak giren Hamdullah Suphi Tanrıöver, meclisin en etkili konuşan isimlerinden biri olmuştur. "Milli Hatip" ünvanıyla anılan Tanrıöver'in Türkiye Büyük Millet Meclisinde İstiklal Marşı'nı coşkulu bir şekilde okuması büyük yankı uyandırmıştır.[13] Özel hayatı hakkında sınırlı bilgiye ulaşılabilen Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1917 yılında İsfendiyaroğlu Ahmet Muhtar Bey'in 1900 doğumlu kızı Ayşe Saide Hanım ile evlenmiştir. Ayşe Saide Hanımın anne tarafından Ramazanoğulları ailesinden olduğu bilinmektedir.[14] Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Ayşe Saide Hanım ile evliliğinden Altemur Tanrıöver ve Özkul Tanrıöver isimli iki oğlu olmuştur.[15] Türk Ocaklarının unutulmaz başkanı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, 10 Haziran Cuma gecesi hayatını kaybetmiş ve 12 Haziran 1966 Pazar günü Bayezid Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından, İstanbul Üniversitesi Merkez Binasına getirilmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türk Bayrağına sarılı tabutu önünde İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, Edebiyat Fakültesi Dekanı Vehbi Eralp ve İstanbul Türk

---

11 Halim Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995), 47.

12 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 157.

13 Özgür Kasım Aydemir, "İstiklal Marşı'nın Dilinde Yaşayan Anlamlandırma Dünyası", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (2020), 31.

14 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 78.

15 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 80.

Ocağı Başkanı İbrahim Şevki Atasagun'un yaptığı konuşmaların ardından Merkez Efendi Aile Kabristanlığına defnedilmiştir.[16] Şair ve edebi yönünden ziyade "hatiplik" yeteneği ile öne çıkan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in şiir ve hikâye türünde birçok yazıları gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Ancak yaptığı konuşmalarla, verdiği konferanslardan bazıları iki ciltten oluşan Dağ Yolu[17] ve Günebakan[18] adlı iki kitapta toplanmış ve Türk Ocakları tarafından yayınlanmıştır.[19]

1.2. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi'ne Geçiş Sürecindeki Gelişmeler

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasi çalışmalara başlamış ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Saruhan mebusu olarak görev yapmıştır. 1919 yılında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle İstanbul'da düzenlenen mitingde yaptığı konuşmalar oldukça dikkat çekmiştir. İstanbul'un işgali ve Türk ocaklarının kapatılmasıyla fiilen Millî Mücadeleye katılmış, 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Antalya milletvekili olarak girmiştir.[20] Mecliste Antalya Milletvekilliği devam ederken yeni kurulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesine müdür olarak görevlendirilmiş, 14 Mart 1920'de ilk Maârif Vekili Rıza Nur görevli olmak üzere Moskova'ya gidince onun yerine Maârif vekili olarak seçilmiştir.[21] Hamdullah Suphi Bey, Maârif Vekilliği döneminde oldukça sınırlı imkânlara rağmen eğitim ve kültür alanında kurumsal düzenlemelere öncülük etmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisinin en kuvvetli hatibi olan Hamdullah Suphi Bey, merkez teşkilatını yeniden yapılandırmak suretiyle bünyesinde kütüphaneler, müzeler ve güzel sanatlar olmak üzere üç şubeden oluşan Hars Müdüriyetini kurmuştur.[22] Böylelikle eğitim politikalarının yalnızca öğretim faaliyetleriyle sınırlı kalmamasını sağlayarak kültürel mirasın korunması ve sanatın teşvik edilmesi doğrultusunda da adımlar

16 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 214-215.
17 Tanrıöver, *Dağ Yolu 1*.
18 Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Günebakan*, ed. Fethi Tevetoğlu (İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).
19 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 218.
20 Uçman, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", 39/575.
21 M.Şakir Ülkütaşır, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Ait Birkaç Hatıra", *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 803.
22 Enver Behnan Şapolyo, "Milli Mücadelede Hamdullah Suphi", *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 801.

atmıştır.[23] Tanrıöver, Kurtuluş Savaşı'nın en kritik döneminde, cephelerde mücadelenin sürdüğü bir zamanda, 15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maârif Kongresi'ni organize etmiştir.[24] Bu kongre, yeni kurulacak devletin eğitim vizyonunun şekillendiği bir platform olarak tarihî bir dönüm noktasıdır. Ayrıca Ankara'da bir çeşit halk eğitimi faaliyeti niteliği taşıyan "Alî Dersler" programında Sanat Tarihi dersleri vererek, toplumun kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur.[25] Bu yönüyle Hamdullah Suphi Tanrıöver, yalnızca bir bürokrat değil, aynı zamanda toplumun kültürel aydınlanmasına doğrudan katılan bir eğitimci kimliği sergilemiştir.[26]

Dönemin en önemli gelişmesi ise şüphesiz İstiklâl Marşı'nın kabul sürecidir. Mehmet Âkif Ersoy'un kaleme aldığı şiirin, millî marş olarak seçilmesi ve 12 Mart 1921'de TBMM'de kabul edilmesi sürecinde Hamdullah Suphi Bey'in belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir.[27] Onun bu süreçteki katkısı, millî birliğin sembolü olan marşın hem yazım hem de kabul aşamalarında etkin bir eğitimci-devlet adamı duruşunu göstermektedir. Hamdullah Suphi Bey, Mehmet Akif Ersoy'u İstiklal Marşını yazması konusunda ikna etmesinin yanı sıra, Milli Marş seçimi için yapılan toplantıda Meclis kürsüsünden İstiklal Marşını kendisi okumuştur.[28] Çok beğenilen şiir, milli marşımız olarak kabul edilmiştir. (12 Mart 1921) Müfit Efendi, hitabeti çok güçlü olan Hamdullah Suphi Bey'in İstiklal Marşı'nı tekrar okumasını önermiş; böylece marş, Hamdullah Suphi Bey tarafından tekrar okunmuş ve ayakta alkışlarla dinlenmiştir.[29] Marşı kürsüde okuyan Hamdullah Suphi Bey, duygularını şöyle dile getirmiştir: *"Hayatımda nadir duyduğum bir heyecanla Mehmet Akif'in şiirini okudum. Onu ezici bir ekseriyet ayakta dinledi, zaten o ken-*

---

23 Cemal Güven - Ekrem Zahid Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/10 (2016), 290.

24 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 303.

25 Şapolyo, "Milli Mücadelede Hamdullah Suphi", 801.

26 Özcan, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi/#yazar-1 (Erişim 04.12.2025)

27 Fethi Tevetoğlu, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İstiklal Marşımız", *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 790.

28 Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 129-137.

29 Nedim Sarıgüzel, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7/12 (2017), 219.

di gönlünde bu şiirin lehine kararını vermişti. Bu şiirin nasıl alkışlandığını size tarif etmem müşküldür." [30]

Geçiş döneminde Hamdullah Suphi Tanrıöver'in faaliyet gösterdiği alanlardan biri de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi olmuştur.[31] Millî Mücadele'nin propaganda ve kamuoyu oluşturma ihtiyacına cevap vermek üzere Anadolu halkının moralini yükseltmek, işgal altındaki İstanbul basınının olumsuz etkilerini dengelemek, aynı zamanda da Ankara hükümetinin siyasî meşruiyetini güçlendirecek bir iletişim ağı kurmak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından 7 Haziran 1920 yılında, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuş ve aynı gün genel müdürlüğe Hamdullah Suphi Bey getirilmiştir.[32] Hamdullah Suphi Bey, sahip olduğu hitabet ve yazı gücü sayesinde ön plana çıkmış, Meclis kürsüsündeki konuşmaları, Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki yayın faaliyetleri ve Anadolu basınıyla oluşturulan ilişkiler aracılığıyla yeni yönetimin politik söylemini halk kitlelerine aktarmıştır. Bu yönüyle Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti, yalnızca Millî Mücadele döneminin bir propaganda organı değil, aynı zamanda Ankara hükümetinin toplumsal tabanını inşa eden kurumsal bir araç işlevi görmüştür.[33] Kısa bir süre sonra Hamdullah Suphi Bey, bu görevinden Maârif Vekilliği'ne geçerek (1920–1921) basın yayın alanındaki tecrübelerini eğitim ve kültür politikalarına taşımıştır.[34] Dolayısıyla Matbuat ve İstihbarat deneyimi, onun siyasi kariyerinde bir basamak niteliği taşımış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında tecrübesiyle istihbarat politikalarına öncülük eden bir zemin oluşturmuştur.

1.3. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Maârif Vekilliği ve Eğitim Politikalarına Etkisi

Cumhuriyet Dönemine geçiş yıllarında hem milliyetçi bir sivil örgütlenmenin (Türk Ocakları) lideri olan, hem de iki kez Maârif Vekili olarak görev

---

30 Hamdullah Suphi Tanrıöver, "İstiklal Marşı", *Kızıl Elma Dergisi* 9 (26 Aralık 1947), 9.

31 Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 123.

32 Dilara Uslu, "Ahmet Ağaoğlu Yönetiminde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi", ts., 171/172.

33 Ahmet Çağlak, "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürleri (1920-1931)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 71 (2022), 90.

34 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 291.

yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver, eğitim siyasetini yalnızca "okul programları" düzeyinde değil, kültür, kamuoyu ve siyaset düzeyleriyle birlikte ele alan bir yaklaşımla sürdürmüştür. Ailesi sayesinde erken yaşta edebî-kültürel çevreyle buluşmuş; bu birikim ile Türk Maârifi'nin 38. ve Cumhuriyet Dönemi'nin 2. Maârif Vekili olmuştur.[35] Türkiye Büyük Millet Meclisi, açılışından kısa bir süre sonra idari yapılanmasını şekillendirmeye başlamış ve temel tartışma konularından biri, Türk eğitim sisteminde din dersinin yeri olmuştur. 26 Nisan 1920'de oluşturulan on encümen arasında Şer'iye ve Evkaf Encümenine de yer verilmiştir. Bu encümenin varlığı, dinî ve vakıf işlerinin Meclis düzeninde de önemli bir fonksiyon üstleneceğinin göstergesi olmuştur.[36] Bir süre sonra, 2 Mayıs 1920'de kabul edilen Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyetinin İntihabına Dair Kanun ile hükümet teşkilatlanmasının hukuki zemini oluşturulmuş ve 3 Mayıs 1920'de ilk İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) kurulmuştur.[37] Bu yeni yapılanmada, Osmanlı Devleti'ndeki Bab-ı Meşihat (Şeyhülislâmlık) ve Evkaf Nezaretinin yetki ve sorumluluklarını devralacak şekilde Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kurulmuştur.[38] Böylece dinî ve vakıf işlerinin idaresi, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemine geçiş sürecinde doğrudan Meclis otoritesi altında yeniden örgütlenmiştir. Şer'iye ve Evkaf Vekâleti, bir yandan din hizmetlerini düzenlerken, diğer yandan vakıf mallarının idaresini üstlenmiş; aynı zamanda eğitimde medreseler ile din görevlilerinin yetiştirilmesine ilişkin düzenlemelerde de etkili olmuştur. Söz Konusu vekalet, 3 Mayıs 1920-3 Mart 1924 tarihleri arasında din hizmetleri, örgün ve yaygın din eğitimi alanlarındaki faaliyetleri yürütmüştür.[39] TBMM'nin ilk Maârif Vekili olan Dr. Rıza Nur Bey'in yeni kurulan Sovyet Rusya ile geliştirilmesi düşünülen diplomatik ilişkiler için heyetle birlikte Moskova'ya gönderilmesi üzerine Mecliste yeni bir Maârif Vekilliği seçimi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine 14 Aralık 1920'de Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclise bir tezkere sunulmuştur. Böylece 16 Aralık 1920'de oy çokluğu ile Hamdullah Suphi

35 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 14.

36 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", I. Devre I.cilt (Ankara: TBMM Yayınları, ts.), I/26 Nisan 1920 tarihli oturum.

37 Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyetinin İntihabına Dair Kanun, *Düstur*, Kanun No:3, Tertip 3 (02 Mayıs 1920).

38 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", ts., I/3 Mayıs 1920 tarihli oturum.

39 Veli Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2003), 202.

Bey, Maârif Vekilliğine seçilmiştir.[40] O dönem savaş yılları olması sebebiyle bütçe problemleri yaşanmakta ve mevcut okulların harcırahları karşılanmakta güçlük çekildiği için okul, öğrenci ve öğretmen sayıları oldukça azaltılmıştır. Hamdullah Suphi Bey, bütçenin artması için ilk olarak, özel idareye genel bütçeden para nakletmek ve eğitim giderlerini genel bütçeye bağlamak şeklinde ve ikinci olarak da ilköğretimden alınan zorunlu vergileri Müslüman olmayanlardan da almak şekilde önerilerde bulunmuştur.[41] Aynı zamanda Hamdullah Suphi Bey, dönemin eğitim sistemi bağlamında Hıristiyan toplulukların zaten kendi okullarına sahip olduklarını, Müslümanların eğitim kurumları için onlardan ayrıca vergi alınmasının adil bir uygulama olmayacağını düşünmüştür. Bu nedenle farklı dinlere mensup öğrencilerin devlet okullarında Türk çocuklarıyla birlikte, tek bir program çerçevesinde eğitim almalarını savunmuştur. Ona göre, bu tür bir modelin hayata geçirilebilmesinin ancak laik esaslara dayalı bir eğitim sistemiyle mümkün olacağını belirtmiştir; ancak söz konusu dönemin siyasal düzeninde Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda devletin dininin İslam olarak belirtilmiş olması, bu yaklaşımın uygulanabilirliğini sınırlandırmıştır. Hamdullah Suphi Bey, bu sınırlılığın aşılması için Hıristiyan öğrencilerin kendi dini eğitimlerini haftada bir gün papazlarından almaları yönünde bir çözüm önermiştir.[42] O dönemde Hamdullah Suphi Bey, mecliste yaptığı şu konuşmasında Türkiye'deki maârifin içinde bulunduğu durumu şu sözlerle anlatmıştır:

"Maârifimizde, eski zamanda olduğu gibi, son zamanlarda da bir yakaza, yeni bir mücâhede başlamıştır. Dâhilinde bulunduğumuz şehri göz önüne getirecek olursak; Dârü'l-muallimîn ittihaz edilmiş binayı, şimdi Müdâfaa-i Milliyye tarafından kısmen işgâl edilmiş olan Sultanîyi, Sanayi mektebini derhal görür ve diğer bütün binalar üzerinde hâkim bir vaziyette olan bu sağlam binaların manayı mahsusunu hissederiz. Hâlbuki memleketin bütün aksâmında mektepler kovulmuş ve yerine başka müessesat girmiştir. Herhangi bir yerde bir vali, herhangi bir yerde bir mutasarrıf, Hükümetin şerefi ve şahsi şerefi nokta-i nazarından, oturduğu binayı gayri kâfi görmüş ise, ilk hareket olmak üzere bir Dârü'l-muallimîn veya bir Sul-

---

40 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 291.

41 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 293.

42 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 293.

tanîyi kapı dışarı atmış ve içeriye girmiştir. Bu suretle mekteplerimiz Hükümet konağı ittihaz edilmiştir. Mekteplerimiz hasta hane olmuştur. Kışla olmuştur. İhtiyacatı askeriye ile ihtiyacatı mülkiyenin envaı için ilk hâtıra gelen bina, mektep binasıdır. Bir şehire asker girdi mi? En evvel mektebi kapı dışarı atıp binaya dâhil olur. Müdâfaa-i Milliyye Vekili Paşa Hazretleri emir verdiler. Taraf taraf mekteplerimiz tahliye oluyor. Ümit ediyorum ki yakın bir zamanda karşınıza gelip, bunların hepsinin tahliye edildiğini haber vermek saadetini kazanacağım. Maddeten maârifin vaziyeti budur. Diğer bir noktaya, arkadaşlarım temas buyurdular; bir muhasebei hususiye meselesi vardır. Bu meydana çıktığı günden itibaren maârifimiz sefaletten başka bir şey görmedi. Muallimler açtır, muallimler sefildir, muallimler müstahkârdır."[43]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşturulan idare encümenlerinde din eğitimi konusunu ilgilendiren tartışmalar yaşanmış, Hamdullah Suphi Bey Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminden itibaren şekillenmeye başlayan yeni maârif sisteminin korunarak, din eğitimi sorunlarının çözülmesini savunmuştur.[44] Bu dönemde gerçekleşen bir diğer gelişme de Hamdullah Suphi Bey'in farklı dünya görüşüne sahip olsa bile ünlü şair ve Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey'in Milli Marş seçilmesi için düzenlenen yarışmaya katılmama nedenini soruşturmasıdır. 25 Ekim 1920 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan ilanda müracaat merciinin Maârif Vekaleti olması dolayısıyla konuyla son derece yakından ilgilidir.[45] Hamdullah Suphi Bey, İstiklal Marşı olması niyetiyle kaleme alınarak Maârif Vekâletine gönderilen 724 şiiri büyük bir hassasiyetle incelemiştir. Ancak bu şiiirlerin hiçbirini "milli marş" olacak kıymette görmemesi üzerine Hamdullah Suphi Bey, ünlü şair Mehmet Akif Bey'in yarışmaya ödül koyulmasından dolayı katılmadığını öğrenmiştir ve kendisine bir mektupla ricada bulunmuştur. Bunun üzerine Mehmet Akif Bey, Maârif Vekilince son çarenin kendisinin milli marşı yazması olduğuna ikna olmuş ve Tekke Odasına çekilerek İstiklal Marşı'nı yazmıştır.[46] Tanrıöver bu durumu meclisteki şu konuşmasıyla anlatmaktadır:

---

43 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", I. Devre 8.Cilt (Ankara: TBMM Yayınları, ts.), 8/168.

44 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 204.

45 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 299.

46 Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 132.

"Arkadaşlar, hatırlarsınız Maârif Vekâleti son mücâdelemizin ruhunu terennüm edecek bir marş için şâirlerimize müracaat etmiştir. Birçok şiirler geldi. Arada yedi tanesi en fazla evsâfı hâiz olarak görülmüş ve ayrılmıştır. Yalnız vekâlet yapmış olduğu tetkîkâtta fevkalâde kuvvetli bir şiir aramak lüzûmunu hissettiği için ben şahsen Mehmet Akif Beyefendi'ye müracaat ettim ve kendilerinin de bir şiir yazmalarını rica ettim. Kendileri çok asîl bir endişe ile tereddüt gösterdiler. Bilirsiniz ki bu şiirler için bir ikramiye vadedilmiştir. Hâlbuki bunu kendi isimlerine takrib etmek arzusunda bulunmadıklarını ve bundan çekindiklerini izhar ettiler. Ben şahsen müracaat ettim. Lâzım gelen tedabiri alırız ve îcâbeden ilânı yaparız dedim. Bu şartla büyük dinî şâirimiz bize fevkalâde nefis bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber nazarı tetkikinize arz edeceğiz. İntihab size aittir. Arkadaşlar reyimi ihsâs ediyorum. Beğenmek, takdir etmek hususunda hâizi hürriyetim. İntihâbımı yapmışım, fakat sizin intihâbınız benim intihâbımı nakşedebilir. Arkadaşlar bu size aittir efendim."[47]

Çok güçlü bir hatip olan Hamdullah Suphi Bey, Meclisteki bu konuşmasının ardından oldukça duygulu bir şekilde İstiklal Marşını Genel Kurul'da seslendirmiştir ve 12 Mart 1921 tarihli oturumda Hamdullah Suphi Bey'in gayretleriyle çoğunluğun kararı ile kabul edilmiştir. Kırşehir Mebusu Müfit Efendi'nin teklifi üzerine Hamdullah Suphi Bey alkışlar eşliğinde ve hep birlikte ayakta olmak suretiyle İstiklal Marşını bir kez daha okumuştur.[48] İstiklâl Marşı'nın kabulü, Hamdullah Suphi Bey'in Maârif Vekili olduğu dönem boyunca kişisel gayretleriyle Türk Milletine bıraktığı en önemli ve kalıcı bir eserdir. Hamdullah Suphi Bey'in bu dönemdeki bir diğer önemli icraatı, Maârif Kongresinin toplanmasını sağlamasıdır. Millî Mücadele yıllarında eğitim kurumlarının büyük ölçüde işlevsiz kalmış olması, öğretmenlerin maaşlarının ödenememesi ile birçok okulun kapanmak zorunda kalması gibi olağanüstü şartlar içinde Maârif Vekilliğini sürdüren Hamdullah Suphi Bey, kısa sürede eğitimin toparlanması için girişimlerde bulunmuş ve 15 Temmuz 1921'de Ankara'da Maârif Kongresinin toplanmasını sağlamıştır. Kongrede okul binalarının durumu, öğretmen ve öğrencilerin sayıları, kız okullarının mevcut durumları ve halkın bu okullara bakışı, II. Meşrutiyetten kongrenin yapılacağı güne dek eğitimin gelişim durumu, yabancı

---

47 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", I. Devre 9. Cilt (Ankara: TBMM Yayınları, ts.), 9/13.

48 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", I. Devre 9. Cilt (Ankara: TBMM Yayınları, ts.), 9/85-90.

okulların durumu, mahalli eğitimin nasıl geliştirileceği, eğitimin ekonomik boyutu gibi konuların ele alınması planlanmıştır.[49]

1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, Maarif Vekâleti'nin görevleri farklı kurumlara dağıtılmış, nihayetinde 3 Mart 1924'te çıkarılan kanunla Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.[50] Böylece bu kanunun hükümlerine dayanılarak eğitim ve din eğitimi alanlarında tek yetkili kurum Maârif Vekaleti olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Osmanlı'dan devralınan ikili eğitim sistemini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu dönemde Hamdullah Suphi Tanrıöver, kanunun amacını desteklemekle birlikte uygulamalarda görülen eksikliklere dikkat çekmiştir.[51] Özellikle imam-hatip Mektepleri ile ilahiyat fakültesi arasındaki geçişin sağlanamaması, eğitim sisteminde kopukluklara neden olmuştur. Tanrıöver, bu kurumların güçlendirilmesi gerektiğini savunarak, aksi halde din eğitiminin zayıflayacağı öngörüsünde bulunmuştur. 1925–1926 yıllarında TBMM'de yapılan bütçe görüşmelerinde imam-hatip mektepleri ile ilahiyat fakültesi arasındaki ilişki gündeme gelmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, imam-hatiplerin programlarının kuvvetlendirilmesi gerektiğini, bu sayede ilahiyat fakültesine öğrenci yetiştirilerek din adamı ihtiyacının karşılanabileceğini belirtmiştir.[52] 1926'da dile getirdiği şu öngörü dikkat çekicidir:

"İlahiyat şubeniz mevcut olduktan sonra Maârif Vekâletiniz düşünmeye mecburdur. İmam ve Hatip mekteplerinizle bu medrese arasında ittisal var mıdır? Diyorlar ki, gençlerimiz liselerimizden çıkarak İlahiyat medresesine giderler. Fakat emin olabilirsiniz ki, hakikati olduğu gibi müşahede ederek arz ediyorum; liselerinizden çıkanlar İlahiyat şubesine gitmiyorlar ve gitmeyeceklerdir. Beş sene aynı vaziyeti muhafaza ediniz, İlahiyat şubenizin talebesi kalmaz. Eğer talebesi olmak zaruri ise, bir ihtiyaç bunu emrediyorsa, bunun için bir tedbir almak Maârif Vekâletinizin mecbur olduğu bir şeydir."[53]

---

49 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 301.

50 Ali Akyıldız, "Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/7-8.

51 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 209.

52 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 214-215.

53 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", II. Devre 18.cilt (Ankara: TBMM Yayınları, 28 Kasım 1922), 28 Kasım 1922 tarihli oturum.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in din dersleri, imam-hatip mektepleri ve Darulfünun İlahiyat Fakültesi konusunda verdiği sözler, bu dönemde izlenen maârif politikasının gereği olarak uygulamaya dönüştürülememiştir. İmam-hatip mekteplerinin lise kısımları açılmadığı için ilahiyat fakültesi öğrencisiz kalmış, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1926'da söylediği yukarıda alıntılanan sözlerinin ne kadar doğru olduğu 1930'da imam-hatip mektepleri, 1933'te de ilahiyat fakültesi kapatılınca anlaşılmıştır.[54]

Tanrıöver, yalnızca Türkiye içindeki görevleriyle değil, Romanya Büyükelçiliği sırasında yürüttüğü faaliyetlerle de Türk dünyasında eğitim ve kültür alanında kalıcı izler bırakmıştır. Özellikle Gagauz Türkleriyle ilgili çalışmaları, onun genel eğitim ve din eğitimi alanındaki katkılarının somut göstergelerinden biridir. 1931'de yurtdışında elçi olarak görevlendirilmesi kararlaştırılarak Kahire, Belgrad ve Bükreş'ten birini seçmesi önerilmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver de daha önce defalarca ziyaret ettiği ve 350 bini aşkın Müslüman ve Hıristiyan Türklerin yaşadığı Romanya'yı tercih etmiştir. Gagauzlar denilen burada yaşayan Hıristiyan halk, tarih ve etnolojik bakımından öztürktür.[55] 20 Mayıs 1935 tarihinde Bükreş'e birinci sınıf elçi olarak atanan Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1939 yılında büyükelçi olarak görevine devam etmiştir. Romanya'da on üç yıl görev yapmış ve bu süre zarfında Atatürk'ün "siyasi birlik yerine kültür birliği" anlayışını benimseyerek uygulamaya koymuştur.[56] Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauz yerine "Gökoğuz" diye hitap ederek bu Türk Topluluğuna adeta bir baba şefkatiyle yaklaşmıştır. Romanya Hükümetine 26 Gagauz köy ve kasabasına olmak üzere Türkçe eğitim veren okullar açtırmış, buralara öğretmen görevlendirmiş ve okutulmak üzere Türkçe kitaplar getirterek Türklük bilinci oluşturmak istemiştir.[57] Aynı zamanda kız ve erkek Gagauz çocuklarından birçoğunu Türkiye'deki lise ve yüksekokullara yerleştirmiştir. Bu gençler, İkinci Dünya Savaşının patlaması dolayısıyla, okullarını bitirdikten sonra Romanya'ya dönememişler ve Türkiye'de Türk vatandaşı olarak çeşitli yerlerde görev almışlardır. Gagauz Türklerinden bazıları da Müslüman olup

---

54 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 217.

55 M. Türker Acaroğlu, "Tanrıöver ve Gagauzlar", *Türk Yurdu Dergisi* 6/2 (1967), 80.

56 Adil Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18/54 (2002), 819.

57 Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", 822.

burada evlenmişlerdir.[58] Burada din eğitimi bağlamında, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in tavrı dikkate değerdir. Gagauz Türkleri her ne kadar Ortodoks Hristiyan bir topluluk olsa da Hamdullah Suphi Bey, dini farklılıkları bir engel olarak görmemiş; onları etnik-kültürel kimlikleri üzerinden sahiplenmiştir. Bu yaklaşım, Tanrıöver'in din eğitimini yalnızca bir inanç aktarımı değil, milli kültürle bütünleşen bir değerler alanı olarak tanımladığını göstermektedir.

1.4. Türk Ocakları ve Din Eğitimine Katkıları

XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecinde milliyetçilik düşüncesinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan Türk Ocakları, Türk milliyetçiliğinin örgütlü bir yapıya kavuşmasında ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. 1908'de Türkçülük akımı çerçevesinde Ahmet Mithat, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Akil Muhtar gibi bazı isimlerle Türk Derneği'ni kurmuşlardır.[59] 1911'de aynı adla yayınlanan dergi ancak yedi sayı çıkarabilse de 1912 yılında Selanik'ten gelen Genç Kalemlerden Ziya Gökalp ve arkadaşlarının katılımıyla Türk Ocağı kurulmuştur.[60] 1912 yılında Türk Ocağı başkanlığına Hamdullah Suphi Tanrıöver'in getirilmesi, kurumun faaliyetlerinde yeni ve canlı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Tanrıöver'in enerjik kişiliği, etkili hitabet gücü, samimi ve içten tavırları, Türk Ocağının hem üye sayısında hem de faaliyetlerinde belirgin bir artış sağlamıştır. Onun öncülüğünde konferanslar düzenlenmiş, farklı konular üzerine toplantılar gerçekleştirilmiş ve bu etkinlikler çeşitli yayınlarla desteklenmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver Yusuf Akçura'nın da belirttiği gibi "ocağın çarpan kalbi" olmuştur.[61] Böylece yalnızca İstanbul'da değil, taşrada da yeni şubeler açılarak Ocağın örgütlenmesi genişlemiştir. Mustafa Baydar "*Türk Ocağı ve Hamdullah Suphi, ikiz kardeş gibidir. Muhakkak biri diğerini hatıra getirir*." diyerek Türk ocağını ta-

---

58 Acaroğlu, "Tanrıöver ve Gagauzlar", 81.

59 Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 82-83.; Şeref Göküş, *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 69-72.

60 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 1992), 218.

61 İbrahim Kafesoğlu, "Kaybettiğimiz Değer ve Hazin Bir Gerçek", *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 744.

nımlamıştır.[62] Yine Türk Ocağı'na büyük emeği geçen kuruculardan Yusuf Akçura "*Ocağın tarihinde fasıla yoktur. Türk Ocağı, bu fasılasız hayatını en ziyade Reisi Hamdullah Suphi Bey'e borçludur. Kendi hayat ve istikbalini Ocak'a katmış olan Hamdullah Suphi Bey, enerjisi, fikir takibi, ruh aşinalığı ve eşi zor bulunur tertipleyiciliği sayesinde Türk Ocağı'nı Milli Türk devletinin kuruluşuna kadar getirebildi.*"[63] sözleriyle Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türk Ocakları üzerindeki gayretlerine dikkat çekmiştir. Türk Ocağı'nda kurumsal faaliyetlerin artmasıyla daha büyük bir mekâna ihtiyaç duyulmuş; bu amaçla Bayezid semtinde, sonraları Marmara Sineması'nın bulunduğu alanın gerisindeki büyük bir eve taşınılmıştır. Söz konusu mekânın geniş bahçesi, üç-dört bin kişiyi ağırlayabilecek kapasitede bir konferans salonunun inşasına da imkân tanımıştır.[64] Bu gelişme, Türk Ocağı'nın yalnızca bir düşünce ve tartışma platformu değil, aynı zamanda geniş katılımlı kitlesel toplantıların düzenlendiği önemli bir kültür kurumu hâline geldiğini göstermektedir. Üye sayısındaki hızlı artış da bu dinamizmin somut bir göstergesidir. Nitekim Hamdullah Suphi'nin 1912'de Ocağa 776. üye olarak kaydedilmesinden yalnızca beş yıl sonra, 1917'de 3. Kolordu Kumandanı Miralay (Albay) İsmet İnönü'nün 2320. üye olarak kaydedilmesi, aradaki farkın kısa sürede sağlanan genişleme hakkında açık bir fikir vermektedir.[65] Bu durum, Tanrıöver'in liderliğinde Türk Ocağı'nın kısa sürede önemli bir toplumsal hareket odağına dönüştüğünü göstermektedir. Türk Ocakları yalnızca etnik bir örgütlenme olmayıp aynı zamanda kültürel, sosyal ve eğitim alanlarında da faaliyet göstermiştir. Bu faaliyetler içerisinde dinin toplum hayatındaki konumuna ve din eğitiminin işlevine dair görüşler de önemli bir yer tutmaktadır. Türk Ocakları'nın kuruluş amacı, 1913'de İstanbul'da basılmış olan tüzüğe göre "Türklerin milli terbiye ve ilmi, ictimai, iktisadi, seviyelerinin terakki ve i'tilası ile Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır." şeklindedir.[66] Türk milletini modern dünyanın şartlarına hazırlamak ve millî şuur etra-

---

62 Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları* (İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968), 53.

63 Yusuf Akçuraoğlu, *Türk Yılı* (İstanbul, 1928), 454.akt. Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver* (Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1986), 103.

64 Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 46.

65 Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten* 50/196 (1986), 203.

66 Akyüz, "Türk Ocakları", 202.

fında bütünleştirmek amacıyla oluşan bu milliyetçilik anlayışı, dini tamamen dışlayan bir ideolojiden ziyade, dini millî hayatın kültürel ve ahlâkî bir unsuru olarak kabul eden bir bakışı içermektedir. Özellikle Ocakların öncülerinden Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Hamdullah Suphi Tanrıöver, oligarşi ve dinin devlet işlerine karışmasına karşı olduklarını belirterek, dinin millî kültürle kaynaşmış bir şekilde topluma aktarılmasının önemine dikkat çekmişlerdir.[67]

1947 yılında CHP VII. Büyük Kurultayında da Hamdullah Suphi Tanrıöver Türk ocaklarının kuruluş amacını, *"Aziz arkadaşlarım içinde içtima ettiğiniz müessese, hatırlarsınız, eski Türk ocaklarıdır. Türk ocakları Osmanlı imparatorluğu zamanında doğdu. Onun bir tek maksadı vardı; İmparatorluk havzasında yaşayan Türkler arasında tenasüt yaratmaktı."* sözleriyle belirtmiştir.[68] Türk Ocakları'nın din eğitimine dair yaklaşımında millilik vurgusu belirgindir. Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" formülü, Ocakların eğitim anlayışına da yansımış; din, toplumsal birliği ve millî kimliği güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir.[69] İzmir'in işgalinden sonra Türk Ocakları'nın desteğiyle 30 Mayıs 1919 tarihinde düzenlenen İkinci Sultan Ahmet Mitinginde ve 13 Ocak 1920 tarihinde düzenlenen Üçüncü Sultan Ahmet Mitinginde Hamdullah Suphi Tanrıöver yaptığı konuşmalarda dini değerlerin milli direnişle bütünleştirilmesi gerektiğini açık bir biçimde vurgulamıştır.[70] Bu bakımdan Türk Ocakları, din eğitimini milliyetçilikle çelişen bir alan değil, tam tersine millî kimliği destekleyen bir unsur olarak görmüştür. Türk Ocakları, doğrudan din eğitimi veren kurumlar kurmamış olmakla birlikte, halkı bilinçlendirme amacıyla düzenlediği konferanslar, yayımladığı dergiler ve yürüttüğü sosyal faaliyetler aracılığıyla dini ve millî değerlerin aktarılmasına hizmet etmiştir. Özellikle Türk Yurdu Dergisi, dinin toplum hayatındaki rolünü ele alan yazılar yayımlayarak, dönemin aydınları arasında din-millet ilişkisine dair canlı bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Bu yönüyle Türk Ocakları, dolaylı biçimde bir din eğitimi misyonu üstlenmiş, dini değerleri millî kültürün bir parçası olarak topluma taşımış-

---

67 Akyüz, "Türk Ocakları", 207.

68 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanakları* (Ankara, 1947), 400.

69 İbrahim Kutluk, *Ziya Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları 4, 1976), 58-61.

70 Ömer Faruk Kırmıt, "İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6/4 (2020), 1332-1338.

tır. 1931 yılında Cumhuriyet Gazetesinde Türk Ocakları'nın kapatılacağı ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlanacağı yönünde haberler çıkmış, bu kurumların tarihsel işlevlerini tamamladıkları ve artık millî bünyeye kayda değer bir katkı sunmadıkları yönünde görüşler dile getirilmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in de bu değerlendirmeye katıldığı belirtilmiş; yaklaşan kurultayda resmî olarak kapanma kararının alınacağı ifade edilmiştir.[71] Bu tartışmalarda Türk Ocakları'nın "millî yapı ve görevleri bakımından artık bir rol üstlenemeyeceği" öne sürülmüş, bu nedenle kurumun mevcut hizmet ve faaliyet tarzlarının değiştirilerek farklı bir yapıya dönüştürülmesinin uygun olacağı savunulmuştur. Bunun üzerine Atatürk, 24 Mart 1931 günü, Türk Ocakları Genel Merkezi İlim ve Sanat Kolu üyelerinden Ruşen Eşref (Ünaydın)'e ertesi günkü basında yer almak üzere, bu konudaki kararını şöyle açıklamaktadır:

"Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için, maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikâmete sevk etmek lâzımdır. Yakın senelerde (Millî Mücadele yıllarında) milletimiz, böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüsü (kuruluşu) tarihinden beri ilmi (teorik) sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini (inançlarını) neşir ve tamime (yayıp genelleştirmeye) sadâkatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sepketmiş (geçmiş) olan Türk Ocaklarının, ayni esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren (gerçekleştiren) fırkamla (partimle, CHP ile) ve bütün manası ile yekvücut (tek bir varlık) olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise, milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler, müşterek gaye yolunda birleşmelidirler."[72]

Atatürk'ün ilgili beyanatının ardından kısa bir süre içerisinde Türk Ocakları'nın olağanüstü ve son kurultayının hazırlıkları tamamlanmış, 10 Nisan 1931 Cumartesi günü Ankara'daki genel merkez binasında delegelerin katılımıyla toplantı gerçekleştirilmiştir.[73] Kurultaya, dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker başta olmak üzere, parti ileri

71 Akyüz, "Türk Ocakları", 209.
72 "Cumhuriyet Gazetesi" (25 Mart 1931), 1.
73 Akyüz, "Türk Ocakları", 210.

gelenleri ve milletvekilleri de iştirak etmiştir. Toplantı, Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından açılmıştır. Türk Ocaklarının tarihsel misyonunu tamamladığı görüşünü daha önce de savunan isimlerden biri olan Manisa Milletvekili Mustafa Fevzi'nin kurultay başkanlığına seçilmesinin ardından, Hamdullah Suphi kürsüye yeniden çıkarak Merkez İdare Heyeti adına teşkilatın son çalışma raporunu okumuştur, böylece Türk Ocakları kapatılıp bütün malları da CHP'ye devredilmesi kararı oy birliği ile kabul edilmiştir.[74] Daha sonra 1946 yılında Türkiye'de başlayan demokratik hareketler sayesinde kapatılmış cemiyetler eski haklarını elde etmek ve tekrar açılmak için başvurma süreçleri başlamıştır. Bu süreçte, Hamdullah Suphi Tanrıöver 10 Mayıs 1949'da İstanbul'un Horhor semtinde bulunan Abdullatif Suphi Paşa konağında Türk Ocağı'nı tekrar açmıştır.[75] Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yeniden Türk Ocakları'nı açması o dönemde Türk basınında lehde ve aleyhde olmak üzere birçok yazıda yer almıştır. Ancak tüm bu yankılara rağmen 18 yıl sonra Türk Ocakları'nın tekrar faaliyete geçmesi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in davasında ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.

2. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimi Anlayışı

Tanrıöver, aslında bir din eğitimcisi olmamasına rağmen onun din eğitimine ilişkin görüşleri, günümüz din eğitimi bilimi ve din eğitimi tarihi araştırmalarında da dikkate alınan bir referans noktası niteliğindedir. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Hamdullah Suphi Beyle anılarından bahsederken onun Valide Camiinde sabah sela ve ezanını yatağından kaldırarak gözleri nemli bir şekilde kendisine dinlettiğini ve o anda dünya üzerinde hiç kimsenin böylesi bir musiki ile olgunlaşmış, ilahi bir nağme duymadığını belirterek çok etkilendiğini ifade etmiştir.[76] Hamdullah Suphi Tanrıöver, özellikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ortaya çıkışı, uygulanışı ve eğitim sistemine etkileri konusunda fikir beyan etmiş; din öğretiminin örgün ve yaygın boyutları üzerine tartışmalara aktif bir biçimde katılmıştır.[77] Cumhuriyet dönemi din eğitimi tarihine ilişkin temel kaynak niteliğindeki çalışmalarda, özellikle 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu

74 Akyüz, "Türk Ocakları", 211.
75 Serarslan, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 161.
76 A. Süheyl Ünver, "Hamdullah Suphi ile 50 Yıl", *Türk Yurdu Dergisi* 6/2 (1967), 9.
77 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 200.

ve bu kanunun uygulanma biçimleri üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede, 1924'te açılan imam-hatip mektepleri ile Darulfünun İlahiyat Fakültesi'nin kısa süre sonra kapatılış nedenleri tartışma konusu olmuştur. Literatürde genel kabul gören yaklaşım, bu kurumların 1930'lu yıllarda öğrenci yetersizliği gerekçesiyle kapatıldığı yönündedir.[78] Bu bir yönüyle kabul edilebilir gibi gözükse de bu açıklama tek başına yeterli değildir. Nitekim 1930'da imam-hatip mekteplerinin, 1933'te ise ilahiyat fakültesinin kapatılması, yalnızca öğrenci sayısındaki azalmayla değil; dönemin siyasî, ideolojik ve eğitim politikalarının yönelimleriyle de yakından ilişkilidir.[79] Medreselerin kapatılmış olmasına rağmen ilahiyat fakültelerine beklenen rağbetin oluşmaması ve zaman içinde peyderpey öğrenci sayılarının azalmasının nedeni fakültenin ilmi ve akademik bir gelecek vaat etmemesinden ziyade, mezunlarına devlet tarafından somut imkanların ve istihdam alanlarının tanınmamış olmasıdır.[80]

Hamdullah Suphi Tanrıöver ile eski Maârif Vekili Vasıf Çınar arasında geçen tartışma sonrasında dönemin Maârif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1947'de CHP VII. Kurultay'ında yaptığı konuşma bu kurumların neden kapatıldığı ve tek parti döneminde din eğitimine neden son verildiğini açıklayan bir çerçevedir.[81] Bu çerçeveye biraz ayrıntılı bakmakta fayda vardır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, II. ve III. dönemlerde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapmış, 1925 yılında ise ikinci kez Maârif Vekilliği görevine getirilmiştir.[82] 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılmasının ardından Berlin Büyükelçiliği'ne atanmış ve bu görevini 1944 yılına kadar sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa süre sonra, 1945 seçimlerinde yeniden CHP milletvekili seçilerek parlamentoya dönmüştür.[83] Savaş sonrası dönemde gerek uluslararası gelişmeler gerekse iç siyasi şartların etkisiyle, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğindeki CHP, çok partili demokratik hayata geçiş sürecini başlatmıştır. Bu çerçevede, partinin programını ve tüzüğünü yeni sisteme

78 Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Dem Yayınları, 2014), 69.
79 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 201.
80 Bayramali Nazıroğlu, *Türkiye'de İlahiyat Eğitimi* (Ankara: STS Yayınları, 2016), 48.
81 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanakları*, 457.
82 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 312.
83 Halıcı, "Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966)", 3.

uyarlamak amacıyla 1947'de VII. Kurultay toplanmıştır. Kurultay öncesinde ve kurultay süresince Hamdullah Suphi Tanrıöver, çok partili demokrasi, laiklik ve din eğitimi konularında görüşlerini dile getirmiştir. Tanrıöver, bu dönemde yaptığı tutarlı, kapsamlı ve cesur konuşmalar nedeniyle radikal laiklik anlayışını savunan bazı CHP milletvekilleri tarafından eleştirilmiş olmakla birlikte, Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin din eğitimi politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.[84]

Tanrıöver, 1950-1957 yılları arasında Demokrat Parti (DP) milletvekili olarak görev yapmış ve bu süreçte özellikle Türk Ocakları'nın yeniden açılması için yoğun çaba sarf etmiştir. Ancak 1950'li yılların ortalarından itibaren eski popülaritesini kaybetmiş, 1957'de Hürriyet Partisi'ne katılmıştır. Aynı yıl yapılan genel seçimlerde milletvekilliğini kaybeden Tanrıöver, bunun üzerine aktif siyasi hayatına son vermiştir.[85] Görüldüğü üzere Hamdullah Suphi Tanrıöver, II. Meşrutiyet, I. TBMM hükümetleri, Cumhuriyet'in ilk yılları ile tek ve çok partili siyasal rejim dönemlerinde; Türk Ocakları Reisliği, Milletvekilliği, Maârif Vekilliği ve Büyükelçilik gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. Dolayısıyla Tanrıöver'in hayatı ve düşünceleri, XX. yüzyıl Türk devlet ve toplum hayatıyla büyük ölçüde örtüşmekte; onun din eğitimine dair görüşlerini incelemek, yalnızca bireysel bir aydının fikir dünyasını anlamak açısından değil, aynı zamanda Cumhuriyet dönemi din eğitimi tarihinin gelişim seyrini kavramak bakımından da önemli bir akademik değer taşımaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet yönetimine geçiş sürecinde hem siyasetçi hem de bir "millî hatip" olarak öne çıkan Hamdullah Suphi Tanrıöver, eğitim alanında yürüttüğü faaliyetlerde dinin, toplum hayatındaki belirleyici rolünü göz ardı etmemiştir.[86] Onun eğitim anlayışında din, yalnızca bireysel maneviyatın bir parçası değil; aynı zamanda milletin ortak değerlerini ve kültürel sürekliliğini sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Tanrıöver'in din eğitimine bakışı, modernleşme ve milliyetçilik hedefleriyle birlikte okunmalıdır. O, kendi döneminde yeniden din eğitimine dönülmesi gerektiğini savunmuştur.[87] Tanrıöver, dil, din ve dilek birliğinin oluştuğu millî birlik ve bera-

84 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 199.

85 Özcan, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi". https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi/#yazar-1 (Erişim 04.12.2025)

86 Aydemir, "İstiklal Marşı'nın Dilinde Yaşayan Anlamlandırma Dünyası", 31.

87 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 227.

berliği pekiştiren, aynı zamanda ahlâkî değerleri güçlendiren bir din eğitimi anlayışını benimsemiştir. Ancak vatan olmadan bunların bir anlamı olmadığını savunmuştur.[88] Hamdullah Suphi Tanrıöver'in eğitim anlayışının merkezinde ahlaki boyut yer alır. Ona göre eğitim, yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireyin ahlâkî karakterinin inşası olmalıdır. Bu nedenle din eğitiminin amacı, öğrencileri dogmatik tartışmalara sürüklemek değil, onlara doğruluk, adalet, merhamet, fedakârlık ve sorumluluk bilinci kazandırmaktır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, terbiyenin esasını aileden başlayan, cemiyet içinde pekişen ve nihayetinde millete hizmet eden bir kimliğe dönüşen bir süreç olarak tanımlamıştır. Böylece din eğitimi, bireyin kişisel maneviyatını güçlendirirken aynı zamanda toplumsal düzenin, millî şuurun ve vatandaşlık bilincinin gelişmesini sağlamaktadır.[89]

3. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine Katkılarının Günümüze Etkileri

Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde eğitim tartışmalarının merkezinde yer alan Hamdullah Suphi Tanrıöver, yalnızca Millî Eğitim Bakanı olarak değil, aynı zamanda Türk Ocakları Başkanı, Milletvekili ve Edebiyatçı kimlikleriyle de din eğitiminin seyrini etkilemiştir. Onun din eğitimine ilişkin yaklaşımlarının, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki uygulamalar üzerinde etkili olduğu ve günümüzde tartışılan pek çok din eğitimi politikasına da zemin oluşturduğu görülmektedir. Öncelikle Hamdullah Suphi Tanrıöver, eğitimi yalnızca zihinsel bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda ahlâkî değerlerin kazandırıldığı bir süreç olarak görmüştür. 1921 yılındaki Maârif Kongresi'nde yaptığı konuşmalarda, gençlerin yalnızca bilimsel bilgiyle değil, beraberinde millî ahlâk ve maneviyatla donatılmasının önemine işaret etmiştir.[90] Bu yaklaşım, günümüz din eğitiminde öne çıkan "değerler eğitimi" kavramının tarihsel öncüllerinden biri olarak kabul edilebilir. Bir diğer katkısı, farklı dinlere mensup öğrencilerin aynı çatı altında eğitim alabilmesi için önerdiği modeldir. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Maârif Vekilliği döneminde Hıristiyan öğrencilerin devlet okullarında Türk öğrencilerle aynı müfredatı takip etmelerini, yalnızca haftada bir gün kendi papazlarından

88 Uçman, "Tanrıöver, Hamdullah Suphi", 39/575.
89 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 208.
90 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 295.

ders almalarını önermiştir.[91] Bu model, günümüz çok kültürlü eğitim tartışmalarına ışık tutmakta; laiklik ve din özgürlüğü arasındaki dengeyi erken Cumhuriyet döneminde kurmaya dönük önemli bir çaba olarak görülmektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in imam-hatip mektepleri ve ilahiyat fakültesi üzerine yaptığı öngörüler de günümüzde yankısını bulmuştur. 1926'da lise mezunlarının ilahiyat fakültesine yönelmediğini, bu gidişatın sürmesi halinde fakültenin öğrencisiz kalacağını ifade etmiştir.[92] Nitekim 1930'da imam-hatip mekteplerinin kapanması, 1933'te de ilahiyat fakülltesinin kapanması onun tespitlerinin doğruluğunu göstermiştir. Bugün ise imam-hatip okullarının ve ilahiyat fakültelerinin eğitim sistemi içindeki güçlü konumu, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in dönemin koşullarında yaptığı uyarıların tarihsel önemini ortaya koymaktadır. Tanrıöver, din eğitiminin başarısında öğretmenin şahsiyetini ön plana çıkarmıştır. Ona göre, nitelikli din dersi öğretmeni yalnızca bilgi aktaran bir kişi değil, öğrencilerine değer ve heyecan aşılayan, Doğu'nun ve Batı'nın bilimlerini sentez yapabilen örnek bir şahsiyet olmalıdır.[93] Bu yaklaşım, günümüzde pedagojik literatürde sıkça vurgulanan "öğretmenin rol model oluşu" kavramıyla örtüşmektedir.[94] Modern din eğitimi tartışmalarında öğretmenin kişiliği, ders materyallerinden daha önemli bir unsur olarak görülmekte; bu durum Tanrıöver'in erken dönemde yaptığı tespitlerin güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Bu konuda Ankara Mebusu Hacı Atıf Efendi okullarda İslamî geleneklere uyulmadığını, bazı öğretmen ve maârif müdürlerinin dini sorumluluklarını yerine getirmediğini ve bu anlayışın halkı olumsuz etkilediğini belirtmesi üzerine Hamdullah Suphi Tanrıöver Mecliste şu konuşmayı yapmıştır:

"Muallimlerde tebeddülat yapmanı sırası değildir. Tedrisatı diniyenin arzuya göre cereyanı için, bir aşkı sari gibi, din dersi verebilecek adamları intihap edeceğim ve mektebe koyacağım. Bendeniz Darül Mualliminden mezun olan bir gençle Kadıköy'ünden İstanbul'a giden bir vapurun güvertesinde konuşuyordum. Bu genç muallim Anadolu'dan henüz avdet etmişti. O, halkın bazı noktalarda kendisine

---

91 Güven - Boyraz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri", 293.

92 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 217.

93 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 207.

94 Binnur Yeşilyaprak (ed.), *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2016), 147.

müzahir olmamalarından şikâyet ediyordu. Bendeniz de fikirleri mi söylüyordum. Kendisi mukabil mütalâalarını söylüyordu. Yanımızdaki adama dikkat etmemiştim. Aradan birkaç dakika geçtikten sonra dizime vurdular, dönüp baktım. Bir Anadolulu efendi yanımızda oturuyormuş. Dedi ki: Müsaade edermisiniz söylediklerine ben cevap vereyim? Buyurunuz dedim. Dedi ki: Anadoluda maârif meselesinin halli için düşünülecek nokta; çocuğu ailesine, ananesine, mazisine bağlamaktır. Çocuklarımız, köylerimizden alınıp, kasabalarımızdan ayrılıp mektebe girdikten sonra memlekete yabancı olarak çıkacaksa, beni beğenmeyecekse, kendi köyünü, sokağını beğenmeyecekse, memleketin tarihini beğenmeyecekse, bu maârifin benim kalbimde yer tutmasına imkân var mıdır? Zannediyorum ki, arkadaşlar, bu zat maârifimizin ruhunu ifade etmiştir. Bizim mekteplerimizde bir esas olmak üzere takip edeceğimiz gaye çocuklarımızı kendi milletlerinin köküne irca etmektir, mazilerine sadık kalmaktır. Ulemamız da günden güne kesb-i nedret ediyor. Bugünkü âlimlerimiz ulum-i şarkiyeyi ve garbiyeyi bilen adamlar olmalıdır. Garptan gelecek cereyanlara karşı çocuklarımızın vicdanını muhafaza edebilmek için Umur-i Şer'iyye Vekâletine tenbih buyurunuz. Hakiki âlimlerimizi yetiştirmek için lazım gelen mesaiyi teşri etsinler. Tâki ben mekteplerimizin içinde fikri bir surette, ölü bir halde tedrisat yapan adamları değil aşk-ı sâri gibi çocuklarımıza dinlerini, mazilerini sevdirecek hocalari bulabileyim."[95]

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yukarıda alıntılanmış olan değerlendirmesinden çıkarılabilecek en önemli sonuç, Tanzimat döneminde eğitim sisteminin ne milli yapıya ne de dünyadaki gelişmelere uygun bir şekilde yapılandırılmamış olmasıdır. Bu sebeple genel eğitim kurumlarının programlarında yer alan din dersleri, gereği gibi ele alınmamış ve etkin biçimde öğretilememiştir. Böyle bir yaklaşım, halk ile okul arasındaki etkileşimi zayıflatmış; eğitimli kadroların toplumsal tabanla bütünleşmesini engelleyerek onların halktan uzaklaşmasına yol açmıştır. Sosyolojik açıdan dikkat çekici olan bu problemin çözümü, toplumsal yapıyı ve çağdaş gelişmeleri yakından takip edebilecek nitelikli din âlimlerinin yetiştirilmesiyle mümkündür. Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu sorumluluğun her ne kadar Şer'iye Vekâleti'nin görev alanına girdiğini belirtse de, meselenin milletin tamamını ve özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni doğrudan ilgilendirdiğini vurgulamıştır. Ona göre çözüm, yüksek nitelikli din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesidir. Bu öğretmenlerde bulunması gereken temel özellikler ise Ham-

95 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Zabıt Ceridesi", ts., 8/170.

dullah Suphi Tanrıöver'e göre iki noktada toplanmaktadır: Birincisi öğretmenlerin mesleklerine duydukları güçlü bağlılık, ikincisi de hem Doğu'nun hem de Batı'nın ilimlerine hâkim olmalarıdır.[96] Mesleğe duyulan heyecan, öğretmenin eğitim-öğretim faaliyetlerinde içten bir bağlılık ve adanmışlıkla hareket etmesini sağlayarak, öğrencilere rol model olmasına imkân tanır. Doğu ve Batı'nın bilimlerine hâkimiyet ise din eğitiminin yalnızca geleneksel bilgilerle sınırlı kalmamasını; çağdaş gelişmelerle uyumlu, çok kültürlü toplumlara da hitap edebilmesini ve eleştirel düşünceyi de kapsamasını sağlamaktadır. Bu bakış açısı, günümüz din eğitimi politikalarına üç önemli katkı sunmaktadır:

1. Toplumsal bütünleşme boyutu: Din eğitiminin bireyleri ortak değerler etrafında birleştirerek toplumsal uyumu güçlendirmesi.[97]
2. Öğretmen niteliği vurgusu: Din eğitiminin başarısının büyük ölçüde nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesine bağlı olması.[98]
3. Gelenek-modernlik dengesi: Din eğitiminin hem yerel kültürel değerleri hem de evrensel bilimsel birikimi dikkate alarak bir denge kurması gerekliliği.[99]

Sonuç

Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885–1966), Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına, tek parti döneminden çok partili hayata geçiş sürecine kadar geniş bir zaman diliminde hem siyasi hem kültürel hem de entelektüel kimliğiyle öne çıkan bir şahsiyettir. Onun genel eğitim ve özellikle din eğitimi alanındaki görüşleri, dönemin politik ve toplumsal şartlarıyla yakından ilişkili olup, günümüz din eğitimi tartışmalarına da katkıda bulunacak ölçüde kalıcı etkiler bırakmıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in din eğitimi konusundaki yaklaşımı, milliyetçilik merkezli olmak üzere öncelikle toplumsal bütünleşme ihtiyacına dayanmaktadır. Tanzimat'tan itibaren Batı'ya açılma çabalarının eğitimi dönüştürmekte

---

96 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 207.

97 Öztürk, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri", 206-207.

98 Fatih Çınar, "Din Öğretiminde Öğretmen Yetiştirme Sorunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 493.

99 Mehmet Zeki Aydın, "Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye'de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/51 (2007), 14.

yetersiz kalması, halk ile aydınlar arasında ciddi bir kopukluğa yol açmıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, bu sorunun yalnızca bilgi aktaran bir eğitim sistemiyle değil, milli ve ahlaki boyuttaki değerlerin eğitime dahil olmasıyla çözülebileceğini vurgulamıştır. Ona göre, milli kimliği inşa eden değerler ile ahlaki erdemler, din eğitiminin ayrılmaz parçalarıdır. Bu yönüyle Tanrıöver, din eğitiminin toplumu ortak idealler etrafında birleştirme fonksiyonuna dikkat çekmiş, modern eğitim sisteminin bu ihtiyacı karşılamadığı sürece halkla entelektüel kadrolar arasında yabancılaşmanın derinleşeceğini öngörmüştür.

Bir diğer önemli katkısı, öğretmen yetiştirme meselesi üzerine yaptığı vurgulardır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, nitelikli din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesinde iki temel özelliğin zorunlu olduğunu belirtmiştir. İlki; öğretmenlik mesleğine heyecan duyulması gerektiği, ikincisi ise; öğretmenlerin Doğu ile Batı'nın bilimlerine hâkim olması gerektiğidir. Bu vurgu, dönemin koşulları dikkate alındığında din eğitiminin yalnızca geleneksel medrese mirasına yaslanmaması gerektiğini, aynı zamanda çağdaş pedagojik yöntemler ve modern bilimsel bilgiyle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, günümüz eğitim literatüründe "öğretmen niteliği"nin başarıya etkisini öne çıkaran modern pedagojik anlayışla da örtüşmektedir.

Tanrıöver'in Maârif Vekilliği döneminde ve özellikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanma sürecinde dile getirdiği görüşler, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki din eğitimi politikalarını anlamak açısından önemlidir. 1924'te açılan imam-hatip mekteplerinin lise bölümlerinin olmayışından buradan mezun olan öğrencilerin Darulfünun İlahiyat Fakültesi'nde devam edemeyecek olması sebebiyle görülecek öğrenci azlığı durumunun, bu kurumların kapatılmasına sebebiyet vereceğini 1926'daki konuşmasında öngörmüştür. Nitekim 1930'larda bu kurumların öğrenci azlığı nedeniyle kapanması, Tanrıöver'in haklılığını ortaya koymuştur. Öte yandan, Tanrıöver'in CHP VII. Kurultayı'ndaki (1947) konuşmaları, tek parti döneminde din eğitiminin niçin tasfiye edildiğini ve bu tasfiyenin toplumsal ihtiyaçlarla çeliştiğini gözler önüne sermektedir. O, laiklik ilkesine bağlı olmakla birlikte din eğitiminin anayasal bir hak ve toplumsal bir gereklilik olduğunu ifade etmiş; bu yönüyle dönemin katı laiklik anlayışına karşı dengeli bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu değerlendirmelerin, Şemsettin Günaltay Hüküme-

ti'nin izlediği din eğitimi politikasında etkili olduğu görülmektedir. Bütün bu bulgular ışığında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in din eğitimi anlayışı şu temel konulara işaret etmektedir:

1.Toplumsal Bütünleşme V*urgusu:* Din eğitimi, bireylerin ortak değerler etrafında birleşmesini sağlayan bir araçtır. Tanrıöver, bu yönüyle eğitimi sadece bireysel gelişim değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme aracı olarak görmüştür.

2.Milli ve Ahlaki V*urgu:* Din eğitimi, milliyetçilik merkezli olmak üzere milli kimliğin inşasında ve ahlaki değerlerin aktarımında temel bir role sahiptir.

3.Nitelikli Öğretmen V*urgusu:* Eğitimde başarının temelinde öğretmen vardır. Meslek aşkıyla hareket eden, Doğu ve Batı bilimlerine hâkim olan din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi hem geçmişte hem de günümüzde eğitimin kalitesini belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.Laiklik ve Din Eğitimi Dengesi: Hamdullah Suphi Tanrıöver, din eğitiminin tamamen tasfiye edilmesine karşı çıkmış; laiklik ilkesinin din eğitiminin gerekliliğiyle bağdaşabileceğini savunmuştur. Bu yaklaşım, günümüzde de din eğitimi politikalarında denge arayışlarının temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in görüşleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki din eğitimi tartışmalarına yön vermekle kalmamış, günümüz için de geçerliliğini koruyan pedagojik ve sosyolojik bir çerçeve sunmuştur. Onun öğretmen merkezli yaklaşımı, milliyetçilik ekseninde milli ve ahlaki boyutu öne çıkaran eğitim anlayışı ve laiklik-din dengesi konusundaki tutumu, din eğitiminin sadece tarihî bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda günümüz eğitim politikaları için de yol gösterici bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Acaroğlu, M. Türker. "Tanrıöver ve Gagauzlar". *Türk Yurdu Dergisi* 6/2 (1967), 100.

Akçuraoğlu, Yusuf. *Türk Yılı*. İstanbul, 1928.

Akyıldız, Ali. "Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/7-8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Akyüz, Kenan. "Türk Ocakları". *Belleten* 50/196 (1986), 201-228.

Aydemir, Özgür Kasım. "İstiklal Marşı'nın Dilinde Yaşayan Anlamlandırma Dünyası". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (2020), 29-38.

Aydın, Mehmet Zeki. "Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye'de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2007), 7-51.

Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Dem Yayınları, 3. Basım, 2014.

Baydar, Mustafa. *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968.

Çağlak, Ahmet. "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Genel Müdürleri (1920-1931)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 71 (2022), 85-104.

Çınar, Fatih. "Din Öğretiminde Öğretmen Yetiştirme Sorunu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 493-511.

Dağıstan, Adil. "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18/54 (2002), 815-828.

Göküş, Şeref. *Türkçülük Akımında Eğitim ve Din Eğitimi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.

Güven, Cemal - Boyraz, Ekrem Zahid. "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İlk Maârif Vekilliği Dönemi Faaliyetleri". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/10 (2016), 286-317.

Halıcı, Şaduman. "Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966)". *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ağustos 2025. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/542/Hamdullah_Suphi_Tanr%C4%B1%C3%B6ver_(1885-1966)

Kafesoğlu, İbrahim. "Kaybettiğimiz Değer ve Hazin Bir Gerçek". *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 832.

Kılıçkaya, Derya. "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 'Annemin Derdi' Şiirinde Esaret ve Kadın Meselesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 713.

Kırmıt, Ömer Faruk. "İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6/4 (2020), 1325-1343.

Köylü, Mustafa - Nurullah Altaş (ed.). *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2017.

Kutluk, İbrahim. *Ziya Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları 4, 1976.

Nazıroğlu, Bayramali. *Türkiye'de İlahiyat Eğitimi*. Ankara: STS Yayınları, 2016.

Özcan, Ömer. "Tanrıöver, Hamdullah Suphi". *Türk Maarif Ansiklopedisi*, ts. https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi/#yazar-1

Öztürk, Veli. "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2003), 197-228.

Sarıgüzel, Nedim. "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7/12 (2017), 207-236.

Serarslan, Halim. *Hamdullah Suphi Tanrıöver*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1995.

Şapolyo, Enver Behnan. "Milli Mücadelede Hamdullah Suphi". *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 737-815.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi. *Dağ Yolu 1*. ed. Fethi Tevetoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi. *Günebakan*. ed. Fethi Tevetoğlu. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi. "İstiklal Marşı". *Kızıl Elma Dergisi* 9 (26 Aralık 1947).

Tevetoğlu, Fethi. *Hamdullah Suphi Tanrıöver*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Tevetoğlu, Fethi. "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İstiklal Marşımız". *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 832.

Tulum, A. Mertol. "Tanrıöver ve Türk Milliyetçiliği". *Türk Kültürü* 45 (1966), 737-815.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Zabıt Ceridesi". II. Devre 18.cilt. Ankara: TBMM Yayınları, 28 Kasım 1922.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Zabıt Ceridesi". I/26 Nisan 1920 tarihli oturum. I. Devre I.cilt. Ankara: TBMM Yayınları, ts.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Zabıt Ceridesi". 8/10 Şubat 1921 tarihli oturum. I. Devre 8.Cilt. Ankara: TBMM Yayınları, ts.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Zabıt Ceridesi". 9/1 Mart 1921 tarihli oturum. I. Devre 9. Cilt. Ankara: TBMM Yayınları, ts.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Zabıt Ceridesi". 9/12 Mart 1921 tarihli oturum. I. Devre 9. Cilt. Ankara: TBMM Yayınları, ts.

Uçman, Abdullah. "Tanrıöver, Hamdullah Suphi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/574-575. İstanbul, 2010. https://islamansiklopedisi.org.tr/tanriover-hamdullah-suphi (07.08.2025).

Uslu, Dilara. "Ahmet Ağaoğlu Yönetiminde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi". C. 171, ts.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 3. Basım, 1992.

Ülkütaşır, M. Şakir. "Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Ait Birkaç Hatıra". *Türk Kültürü Dergisi* 45 (1966), 832.

Ünver, A. Süheyl. "Hamdullah Suphi ile 50 Yıl". *Türk Yurdu Dergisi* 6/2 (1967), 100.

Yeşilyaprak, Binnur (ed.). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 15. Basım, 2016.

Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyetinin İntihabına Dair Kanun, Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyetinin İntihabına Dair Kanun. *Düstur* Kanun No:3 Tertip 3 (02 Mayıs 1920).

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanakları. Ankara, 1947.

"Cumhuriyet Gazetesi" (25 Mart 1931), 1.